

MURÁDIN JENŐ (1937) Kolozsvár

MURÁDIN JENŐ

Háttérkép egy festőpályához

Rendhagyó kiállítással zárta 2017-es nyár végi rendezvényeit a budapesti Kieselbach Galéria és Aukciósház. Egy majdnem elfelejtett festő, Stein János (1874–1945), az egykori Lotz Károly-tanítvány szinte érintetlenül előkerült hagyatékának, százötven festményének, rajzainak és vázlatainak válogatott darabjait mutatta be.

Múzeumi feladat, mondhatnám joggal. De hogy mégsem így történt, és nem valamely vidéki képtár csendesen kimúló kiállításaként került a közönség elé a képeggyüttes, annak feltétlen haszna volt. A galéria látogatottsága az érdeklődés fényét villantotta rá a festőre és korára. S bár a téma ténylegesen nem azonosul a mai korizléssel, a galéria vezetője éppenséggel „elgondolkodtató provokációnak” mondja a vállalkozást, a kísérlet nem tanulságok nélküli.

Szembemegy, legalábbis próbaképpen, azzal a gyakorlattal, amely leginkább jellemzi az aukciósházakat. Ismerek olyan nagy forgalmú galériát, ahol csak a „trendi”, a divat számít; ami azon kívül esik, a művészettörténet egybefüggő szövetét megszakítva, szóra sem érdemes, fekete lyuk a kozmoszban.

Hadd tegyem mindehhez hozzá, hogy magam is messzemenően jobban kedvelem az újjító szellemű műveket, különösen a 20. század első felének avantgárdját. Távol álljon tőlem, hogy példának állítsam bárki elé azt a historikus-akadémista művészetet, mely e kiállítás képeit is belengi. Az egy réges-rég lezárult korszak. Mindamellett a múlt egy darabja, ami mellett nem mehetünk el mindig közömbösen. A Lotz-tanítvány Stein János esetében a nagyszerű rajztudás, a biztos komponálókészség, a Nyugatról importált szimbolizmus szelleme a maradandó érték, és nem a mesterét imitáló manierizmus. A kiállításon főleg vázлатаiban megmutatkozó frissebb hangja állt hozzám közelebb. Csakhogy Stein János leginkább a falképek mestere, a monumentális festészet elkötelezettje volt. Megrendelői nem ezt a könnyedebb játékosságot várták el tőle, hanem a feszes, megszerkesztett, falsíkokat betöltő historikus kompozíciókat.

A kolozsvári származású, de Pesten működő festővel csak egy lexikoni szócikk erejéig foglalkoztam.¹ Példázatát láttam pályájában annak a sokszor leírt jelenségnek, amely Budapestnek a vidéki tehetségeket elszívó hatását érzékeltette a biedermeiertől az avantgárdig. Csak adatai gyűltek cédlá-
im között élettörténetéről, mint a korszak sok más alkotójáról is. E kiállítás megtekintése volt az ösztönzője, hogy pályájának és családtörténetének a szülőföldhöz kötődő emlékeit itt megidézzem.

A BETŰHÖZ, KÉPHEZ KÖTŐDŐ CSALÁDI KULTÚRA

Amennyire követni lehet, a Stein család legalább négy nemzedéken át szolgálta híven a magyar kultúrát és szellemiséget. A festő apai fölmenői Württembergből telepedtek át a Hajdúságba, a Hortobágy peremén fekvő Balmazújvárosba, ahol gyorsan beilleszkedve elmagyarosodtak. A festő nagypapa, Stein János (a János név jószerint örökletesen szállt apáról fiúra) lévita tanító, azaz egyházi szolgálatot is végző református iskolamester volt az alföldi kisvárosban. Fia, ifjabb Stein János itt született 1814-ben, de már fiatalon Erdélybe került. Ő lett annak az erdélyi nyomdászdinasztiának az alapítója, amely a reformkortól a millennium utáni időkig magas szintű letéteményese lett az erdélyi könyvkultúrának, és egyben élesztő szelleme a kolozsvári társas életnek is. Előbb Barra Gábor műhelyében tanulta a mesterséget, annak a nagylelkű mesternek a keze alatt, aki Szebenből áttelepelve könyvnyomtatást alapított Kolozsváron, és akitől Barabás Miklós a litográfia mesterségét megtanulta. Beházasodva a családba Barráné testvérét, a híres szépségként ismert Dobrai Terézt vette nőül, és már családtagként folytatta a munkát. 1848-tól bérelte a kolozsvári református főtanoda nyomdáját, és haláláig hatszáz (!) könyvet és más időszaki kiadványt jelentetett meg.

STEIN JÁNOS, Női akt, olaj, vászon, 176 x 60 cm, j. n. (56047)

Közben dr. Békésy Károllyal társulva a szabadelvű Kolozsvári Közlönynek is társkiadója volt. Fél évszázados munkássága kora társadalmának igencsak nehéz történelmi korszakain ívelt át. „Hogy mit tesz ez – olvasható Stein halálakor, 1886-ban egy nekrológban –, azt mindenki tudja, aki átélte azokat az időket, mikor a cenzor a sorokban és a sorok között leselkedett minden szócskára, amely a magyar ember szívéhez volt adressálva.”²

Ő adta ki Kőváry László és Mikó Imre történelmi munkáit, Jósika Miklós emlékiratait, De Gerando Antonina *Neveléstanát*, Kriza János nevezetes népköltészeti gyűjteményét – a *Vadrózsákat* –, a fotográfus Veress Ferenc Fényképészeti Lapok című folyóiratát. Utóbbi annál inkább szívügye volt, mivel gyermekei közül Jozefin nevű leánya a fényképészet úttörőjeként számon tartott Veress Ferenc felesége volt. Kultúrtörténeti érdekesség, hogy Erdélyben Stein János adott első ízben honoráriumot a könyvek szerzőinek, és elsőként létesített 1860 körül több ezer kötetből álló kölcsönkönyvtárat. Ami életrajzában témánkhoz közelít, az könyvárudájának a reformkorban és a neoabszolutizmus alatt is betöltött közéleti szerepe volt. Kolozsvár főterének sarkán, a Bel-Közép utca 4. szám alatt működött az ízlésesen berendezett üzlet, amely keretet biztosított a kor értelmiségi elitje számára. Gyulai Pál, az író, költő és kritikus „szellemi korcsmának” írta le ezt a „nemzeti társalkodót”, ahol könyvek és rendszeresen járatott lapok mellett festmények kerültek a falakra, és a nemzet jeleseinek kőnyomatos portréiból lehetett vásárolni. Ez az enteriőr kínálhatta az első művészeti élményeket az unoka, a későbbi festő számára is.

A könyvárudát Stein János 1876-tól fiával, Gáborral közösen vezette. Ő egyben az 1872-ben alakult kolozsvári Tudományegyetem könyvellátója lett.

GYERMEKKOR, IFJÚSÁG, TANULÓÉVEK

Stein Gábor és Mitteldorfer Ágnes házasságából négy gyermek született: János (a későbbi festő), Gusztáv, Alice és Cézarine. János (teljes nevén Stein János Gábor) a kolozsvári református egyház anyakönyvi beírása szerint 1874. június 14-én látta meg a napvilágot. Cseperedő fiatakként még átérezhette annak a vállalkozásnak a horderejét, amelyet nagyapja és apja az írott szó terjesztése terén kifejtett, és azt is, ahogyan más nyomdai-kiadói műhelyek folytatták ezt a munkát a kiegyezést követő polgári milióban.

A család már elég vagyonos volt ahhoz, hogy tehetséget mutató fiuk hajlamait bátorítsák. Példát a művészeti érvénysülésre az ambiciózus fiatalember a rokon körben is láthatott. Veress Ferenc fia, Zoltán és felesége, Kozma Erzsébet a festő-illetve szobrászpályát választotta, majd rövidesen Budapestre telepedtek át.

A patinás kolozsvári Református Kollégiumban végzett gimnáziumi évei után nem a budapesti Mintarajziskolát választotta, hanem a nyugat-európai akadémiák és magániskolák felé tájékozódott. 1894-ben a berlini szépművészeti akadémiára iratkozott be. Innen Münchenbe ment, ahol W. Dick irányításával tanult. Ezt követte hosszabb párizsi tartózkodása, ahol a Julian akadémián a történelmi festészet jeles mestere, Jean Paul Laurens és Benjamin Constant korrektúráját hasznosította. „Így olvad egybe egyéniségében – olvasható a róla szóló egyetlen hosszabb írásban, Szokolay Béla méltatásában – a családból szakadt alap, a kolozsvári ó-kollégium puritanizmusa, az erdélyi

STEIN JÁNOS, Fiala leány art decós kalapban, olaj, karton, 34,5 x 22 cm, j. n. (sj 077)

származás s a nyugati metropolisokban szerzett nívó és iskolázottság azzá a mély nyugalommá, amiben az öntudatos, célratörő erő lakik.”³

Igazodását tekintve azt kell látnunk, hogy a monumentális történelmi kompozíciók iránt vonzódott, és a szimbolizmusban látott kimeríthetetlen lehetőséget. Olyan szimbolista képszerkezetek ragadták meg képzeletét, amelyekben a tárgyi realitás mögött az igazi valóság rejtőzik. Böcklin mitologizáló festészete volt számára a leginkább követendő példa. Mind-eközben észre sem vette az impresszionizmus diadalmas térhódítását, és nem mutatható ki kapcsolata a nagybányai táborverőkkel sem.

Tanulmányaiba belefért egy hollandiai látogatás is, ahol Van Dyck festményeit csodálta meg. Rövid időre megfordult Itáliában és az angol fővárosban, Londonban is.

Az 1899–1900-as év telén érkezett haza, ahol szülei berendezett műteremmel várták. Erre az időre esik az első róla szóló érdemleges írás is. Az őt fölkereső riporter *Lear király* című pasztelljét említi elsősorban, továbbá néhány olajképét, valamint számos hazahozott ceruza- és szénrajzát.⁴

A századelő mozgalmas évei a kolozsvári társadalmat is megérintették. A város a monumentális Mátyás-szobor, Fadrusz János alkotásának fölavatására készült. Hírt adott magáról a kisszámú helyi művészközösség is. Tagjait szervezetbe tömörítve jött létre az 1899–1904 között működő Erdélyrészi Szépművészeti Társaság. Közös föllépisre készültek, használható műcsarnokká alakították át a sétatéri Korcsolyapavilon emeleti traktusát. Gyűléseiken a fiatal festő, Stein János rendszeresen részt vett, és a szervezet vezetőségébe is beválasztották.⁵ Ugyanekkor kapta meg első közületi képrendelését, Ferencz József unitárius püspök portréjának megörökítését, amelyet az egyház folyóiratának tudósítása szerint „Lenbach-féle modorban” festett meg.⁶

Az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság (ESZT) bemutatkozó kiállítása a pesti műcsarnoki festőkkel közösen, 1902. október 12-én, a Mátyás-szobor fölavatásának napján nyílt meg. Ezen Stein Jánosnak tizenkét munkája kapott helyet, mintegy bizonyítékként elkötelezettségének és pályakezdő lelkesedésének. Bemutatott alkotásai között voltak portrék (köztük önarcképe), mitológiai témák (*Pán*), tájba állított alakok (*Bretagnei halász*, *Olasz fiú*) és kifejezetten kompozíciós szerkesztésű kép is (*Rágalom*), valamint a már említett *Lear király*.⁷

Jelen volt az ESZT 1903-as kiállításán is, de nem derül ki, milyen munkáival. Tárlatbeszámoló csak mint „szépen fejlődő Lotz-tanítványt” említik, név szerint csupán *Laura* című portréját emelik ki.⁸

LOTZ MESTERISKOLÁJÁTÓL A BUDAPESTI MŰVÉSZKÖZÖSSÉGIG

Stein az 1900-as év őszén iratkozott be Budapesten a Lotz Károly-féle mesteriskolába. Innen kezdve Lotz művészete lett a példaképe, jószerint sorvezetője. Jól ismerte Lotz páratlan gazdagságú monumentális munkáit, járt otthonában, műtermében, segítségére volt néhány kései munkájában. A képzőművészeti Főiskola névsorai 1900 és 1905 között jelzik a mesteriskolát látogató növendékek között, bár az utolsó év már Lotz halálának dátuma utánra esik. Kapcsolata az élete utolsó éveit élő mesterrel annyira személyes lehetett, hogy amikor 1905 február–márciusában a Műcsarnok összes termeiben Feszty Árpád irányításával megszervezték Lotz Károly nagyszabású emlékkiállítását, a rendezésben a művész három növendéke, Kölber Dezső, Löschinger Hugó és Stein János működött közre.⁹ A magyar művészettörténet mindhármukat számon tartja, és éppen a monumentális művészet iránti elkötelezettségük révén.

Stein János végleges budapesti megtelepedése tanulmányi éveinek végére tehető. Kétlaki élete ezzel megszűnt, ami nem jelentette azt, hogy a szülőfölddel való kapcsolatait ne tartotta volna fenn.

Budapesti és vidéki magyarországi megrendelések állandó munkát biztosítottak számára. Templomok, középületek, paloták, sírkerti építmények díszítése hozzáértő szakembereket kívánt. A magyar monumentális művészet nagy nemzedékét (Lotz Károly, Székely Bertalan) követték az

őket váltó fiatalabbak, köztük a gödöllői mesterek is. A világháborúig terjedő korszak mindnyájuk számára adott munkát, s az igények újra jelentkeztek a bethleni konszolidációval talpra álló maradék Magyarországon is.

Stein a századelőn olyan jelentős jövedelmekre tett szert, hogy abból fölépíthette budafoki műtermes villáját. Ez a ház az egykori Ringló utca 15. szám alatt volt. Itt élt és dolgozott családjával együtt, mindvégig.

Haza-hazatérései alkalmával szülővárosában is fölkérték egy nagyobb megrendelésre. A Kolozsvár keleti külvárosában a még 1847-ben elkészült neogótikus római katolikus templom belső díszítését bízták rá. Stein 1905-ben ingyen vállalta el a munkát. Akkor már túl volt nagyobb egyházi megrendelésein, az egri székesegyház Szent László-képein és a nyíregyházi templom falképein.¹⁰ Az apszist díszítő falképeket tervezett, amelyekről 1908-ban K. Sebestyén József, a neves heraldikus számolt be. „Stein szelleme – írta – közelebb tudott férközni a középkor érzéséhez, ízléséhez, mint a templom építője. [...] Levegője olasz, korai renaissance. Apostolai kissé bizantinusak. [...] Az angyali kar már inkább gótikus, bár a stílust jellemző archaikus arckifejezés nélkül. [...] Fény, melegség és kellem sugárzik belőlük reánk.”¹¹ A falképek sajnos ma már nem láthatók. Egy át gondolatlan belső átalakítás nyomán tűntek el, vagy a rávitt mészréteg alatt rejtőznek.

Stein János a világháború borzalmaitól menekülve tűnt föl ismét Kolozsváron. Ott is maradt a tanácsköztársaság tombolásának végéig. Részt vett azon a csoportkiállításon, amely 1918 januárjában jótékonyági céllal nyílt meg a kolozsvári egyetem tornatermében.¹² Ideiglenesen egy kis hónapos szobában lakott, és jobb híján apróbb képeket festett. Ezalatt festményeiből beküldött a háború utáni első összerdélyi tárlatra. Az 1919 nyarán megszervezett kiállításon tizenhárom munkáját mutatták be, egyházművészeti jellegű képeket, portrékat és egy olyan művét, amely a háborús idők nyomorúságának reflexiója volt, *Éhség és uzsora* címen.¹³

Budapestre visszatérve folyamatos jövedelmet biztosító állást vállalt. 1920-tól 1939-ig az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola tanára lett, a művészeti anatómia és a kosztümrajz oktatója.¹⁴

Tanári működése során a legnagyobb gondot fordította arra, hogy növendékeit az alapos rajztudásra oktassa. Elengedhetetlenül fontosnak tartotta, hogy az emberi test fölépítését, csontozatát, izomzatát, kontrasztjából adódó helyzeteit minél hívebben tudják rajzaikon ábrázolni. Elvei szerint a művészeti anatómiát úgy kell ismerni, mint a nyelvtant és a helyesírást. Hogy mindehhez tanítványainak segítsége legyen, megszerkesztette és 1905-ben könyv formában kiadta *Művészeti bonctan* című munkáját.¹⁵ Ezt az első magyar anatómiai könyvet használták a főiskola növendékei is, míg évtizedek múltán föl nem váltotta Barcsay Jenő nevezetes traktátuma, az 1953-ban megjelent *Művészeti anatómia*.

CSALÁDI DRÁMA A BUDAFOKI VILLÁBAN

Az elsötétülő idők, a háborús évek nehéz helyzetbe hozták az öregedő festőt. Megrendelésekhez már nemigen jutott, kiállításokon sem jelentkezett sok év óta.

Csendes, visszahúzó természetű is hozzájárult, hogy szinte elfeledkeztek róla. Alkotásai közül a *Szép Salamon Sári* került a Szépművészeti Múzeum, utóbb a Magyar Nemzeti Galéria tulajdonába. Munkáitól akkor sem akart megválni, amikor a háború legvégén már komoly anyagi gondjai voltak. De életének igazi drámája nem ez volt. Budapest ostroma, a bombázások, a szétlőtt főváros olyan iszonyattal töltötték el, amit túlélhetetlennek látott. Úgy érezte, életének egész munkája kárba veszett ebben az apokalipszisben. A *Művészeti Lexikon* 1968-ban megjelent negyedik kötete, bár külön szócikket szentelt neki, de halálának dátumát bizonytalanul „1944 utánra” teszi.¹⁶ A budafoki villában történt végjátékról egy levélben találtam rá, amely az MTA Művészettörténeti Kutató Intézetében a Steinről szóló szerény dokumentumanyagban rejtőzött. Egy adatközlő följegyzéséről van szó, amelyet Királyfalvi-Kraft Károly (1879–1964) festő és restaurátor, a család barátja 1948. április 5-i keltezéssel fogalmazott meg, pontosítva a történeteket, a felejtés elleni emlékezés szándékával. A leírás szerint Stein János a budafoki villában 1945. október 10-én feleségével együtt öngyilkosságba menekült. Hamvaik, mint írja, a budafoki temető 16-1/192-es sírhelyében nyugszanak.¹⁷

Ez a családtörténeti összefoglaló és vázlatos pályarajz mindössze arra szolgál, hogy segítségére legyen azoknak a kutatóknak, akik a historizmus és különösen a szimbolista irányzatok iránt érdeklődnek. Ehhez a festő most fölbukkant hagyatéka éppúgy hozzátartozik, mint Magyarország-szerte föllelhető monumentális műveinek emlékei: falképek az Országház éttermében, a budapesti Operaházban, az egri székesegyházban, a nyíregyházi plébániatemplomban, mozaikkép a Kerepesi úti temető Patrona Hungariae sírboltjában, valamint színes üvegtervei.

JEGYZETEK

- ¹ *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, Budapest–Kolozsvár, 2010, 5/1, 22.
- ² Stein János, *Kolozsvári Közlöny*, 1886. aug. 15., 2–3.
- ³ Szokolay Béla, *Stein János festőművész*, Pásztortűz, 1926/7, 146–148.
- ⁴ *Atelier-látogatás*, Újság [Kolozsvár], 1900. febr. 17., 3.
- ⁵ MURÁDIN Jenő, *Kolozsvár képzőművészete*, ARTprinter, Sepsiszentgyörgy, 2011, 91.
- ⁶ *Három kép*, Keresztény Magvető, 1901/5, 787.
- ⁷ *Erdélyrészi Szépművészeti Társaság, 1902. évi múkiállítás* (katalógus), Kolozsvár, 1902.
- ⁸ Kiss Menyhért, *Erdélyrészi Szépművészeti Társaság múkiállítása*, Ellenzék, 1903. szept. 2., 1–2.; -i-y, *Képzőművészeti kiállításunk*, Magyar Polgár, 1903. szept. 2., 1–3.
- ⁹ YBL Ervin, *Lotz Károly élete és művészete*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1938, 72.
- ¹⁰ *Stein János festményei*, Újság, 1905. máj. 28., 2.
- ¹¹ K. SEBESTYÉN József, *A szentpéteri templom – Stein János képei*, Erdélyi Lapok, 1908/5, 113–114.
- ¹² MURÁDIN Jenő, *Fegyverek és múzsák – Erdély művészete az első világháború idején*, Erdélyi Múzeum-Egyesület – Erdélyi Tudományos Füzetek, Kolozsvár, 2016, 24.
- ¹³ *Erdélyi képző- és iparművészek pünkösdi kiállítása* (katalógus), Kolozsvár, 1919.
- ¹⁴ *Az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola Évkönyve 1880–1930*, Budapest, [1930], 78.
- ¹⁵ STEIN János, *Művészeti bonctan*, Kókai János kiadása, Budapest, 1905 (a szerző előszavával).
- ¹⁶ *Művészeti Lexikon*, IV, Budapest, 1969, 352.
- ¹⁷ Művészettörténeti Kutatóintézet adattára; Stein Jánosról szóló följegyzések.